

KÖVETELMÉNYEK ÉS ÚTMUTATÁS A SZAKDOLGOZAT MEGÍRÁSÁHOZ

A SZAKDOLGOZAT CÉLJA

A hallgatók a szakdolgozat elkészítésével arról tesznek bizonyosságot, hogy képesek ismereteiket egy téma írásos kidolgozásában hasznosítani, annak szakirodalmát feldolgozni és szintetizálni, valamint önálló szakmai véleményt alkotni. A dolgozat megírásához a tárgyi tudáson kívül szükség van bizonyos szintű íráskészségre is, amely a nyelvhelyességi szabályok betartását, helyes mondatszerkesztést, világos, közérthető stílust és a szakterület terminológiájának pontos használatát feltételezi.

A SZAKDOLGOZAT TERJEDELME ÉS ALAPVETŐ FORMAI KÖVETELMÉNYEI

- Terjedelem: legalább 30, legfeljebb 50 oldal
- Margó a lapok balszélén: 3 cm
- Margó a lapok jobbszélén: 2,5 cm
- A sorok száma oldalanként: 30
- Sorköz: 1,5 (másfél);
- Betűméret: 12 (Microsoft Word);
- Betűtípus: Arial vagy Times New Roman (Microsoft Word).

A szakdolgozathoz tartalomjegyzéket kell készíteni a fejezetek, alfejezetek címének és oldalszámának feltüntetésével. A tartalomjegyzéket a címlap után kell lefűzni.

A szakdolgozat szövegtörzse sorkizárással írandó (minden sornak egyvonalban, a jobb margónál kell végződnie). A szöveg bekezdésekkel, sorkihagyásokkal tagolható. A fejezet- és alfejezetcímek a betűméret és -vastagság változtatásával vagy aláhúzással emelhetők ki.

A szakdolgozatot 2 fekete, bekötött példányban kell beadni, az alábbi feliratozással:

Kötéstábla

<p>SZAKDOLGOZAT</p> <p>Nagy Éva 2006</p>

Címlap

<p>„SOLA SCRIPTURA” Teológiai Főiskola Teológia szak</p> <p style="text-align: center;"><i>A dolgozat címe</i></p> <p>készítette: konzulens: dátum:</p>

SZAKDOLGOZATI MŰFAJOK

A szakdolgozat megfelelő elkészítésében alapvető a jó témaválasztás és címadás. A választott téma legyen egyértelműen körülhatolt, a főiskolán szerzett ismeretekre szabott és a megadott 30-50 oldalas terjedelemben világosan, kellő részletességgel kifejtendő. Mindezen túlmenően a hallgatóknak úgy kell meghatározniuk szakdolgozatuk címét illetve témáját – szükség szerint tanári segítséget is igénybe véve –, hogy az egyértelműen besorolható legyen a következő műfajok valamelyikébe.

1. Írásmagyarázat

Egy összefüggő bibliai szakasz írásmagyarázata (exegézise) a Szentírás belső összefüggései és az általa nyújtott értelmezési kulcsok alapján. (Pl.: *A 87. zsoltár magyarázata*)

2. Bevezetéstán

A bevezetéstánhoz mint az írásmagyarázatot megalapozó tudományághoz kötődő kérdés/kérdéskör feldolgozása. (Pl.: *Vitás kérdések a Septuaginta körül*)

3. Rendszeres teológia

A Biblia tanításának rendszerezett feltárása egy jól körülhatárolt kérdéskörrel. A kapcsolódó igei kijelentések felkutatása, összesítése és összefüggő eszmei sorba rendezése. A vizsgálódás területe leszűkíthető az Ó- vagy Újszövetségre, vagy egy adott iratcsoportra (pl. Pál apostol leveleire), vagy egyetlen iratra. (Pl.: *Mint mond a Biblia az emberek és az állatok kapcsolatáról?*) Teológiai-, illetve felekezettörténeti kitekintés is a dolgozat része lehet. (pl. az adott kérdésre vonatkozóan különböző teológiai irányzatok vagy felekezetek álláspontja.)

4. Gyakorlati teológia

A keresztényi élet területén jelenlévő munkaterületek, szolgálatok gyakorlati, szakmai mélységű ismertetése, a Biblia kapcsolódó útmutatásai szerves alkalmazásának bemutatásával. Ez a műfaj elsősorban azoknak a hallgatóknak javasolt, akik maguk is az adott területen dolgoznak, vagy erre készülnek. (Pl.: *Fogyatékkal élő gyermekek gondozásának bibliai szempontjai*)

5. Egyháztörténet

Egy jellegzetes egyháztörténeti korszak vagy esemény objektív ismertetése a kapcsolódó történelmi források és feldolgozások alapján, valamint annak bibliai/megváltástörténeti szempontú értékelése. (Pl.: *Fejezetek a spanyol inkvizíció történetéből*)

6. Bibliai történelem, bibliai jellemrajz

Egy bibliai történelmi korszak feldolgozása vagy egy bibliai személy életútjának, jellemrajzának bemutatása, esetleg több bibliai személy összehasonlító jellemrajzának elkészítése. (Pl.: *Illés próféta szolgálata*)

7. **Összehasonlító eszmetörténet** Egy jól körülhatárolt területről szóló bibliai tanítás és valamely más eszmei (vallási /ideértve természetesen a világvallásokat illetve a nem európai vallásokat is/, filozófiai, tudományos) irányzat ugyanazon területre vonatkozó állításainak összehasonlítása, értékelése. Az összehasonlító eszmetörténet műfajában való szakdolgozatíráshoz különösen nagy felkészültség illetve széles látókör szükséges, hiszen az adott bibliai tanítás alapos dogmatikai ismerete mellett az összehasonlítandó eszme hasonlóan precíz ismerete is elengedhetetlen. (Pl.: *Arisztotelész Nikomakhoszi etikája és a bibliai etika legfőbb sajátosságainak összehasonlítása*)

8. Művészeti elemzés

Irodalmi, zenei vagy képzőművészeti alkotások, életutak, irányzatok bibliai szempontú elemzése. Az elemzés tárgyának kiválasztásánál fontos, hogy az lényegien tartalmazzon bibliai motívumokat, illetve érdemien elemezhető legyen a Biblia oldaláról. Ebben a műfajban olyan hallgatóknak javasolt szakdolgozatot írni, akik jártasak az adott művészeti területen. (Pl.: *Bibliai képek Ady költészetében*)

A SZAKDOLGOZAT SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE, VALAMINT ALAPVETŐ TARTALMI ÉS STILISZTIKAI KÖVETELMÉNYEI

Bevezetéstani, rendszeres teológia, gyakorlati teológia, egyháztörténet, bibliai történelem vagy jellemrajz, összehasonlító eszmetörténet és művészeti elemzés

A bevezetéstani, rendszeres teológiai, gyakorlati teológiai, egyháztörténeti, bibliai történelmet vagy jellemrajzot bemutató, összehasonlító eszmetörténeti és művészeti elemző szakdolgozatoknak a következő szerkezeti felépítést, valamint tartalmi és stilisztikai követelményeket kell követniük:

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

A téma időszerűségének és/vagy a kiválasztásában közrejátszó személyes motiváció 1-2 oldalas ismertetése.

1.2. ... (problémafelvetés, hipotézis megfogalmazása)

Azoknak a kérdéseknek, problémáknak a felvetése, amelyek szempontjából a hallgató a következő fejezetben (a tárgyaló részben) vizsgálni fogja a választott témakört. Amennyiben a hallgató előfeltevéssel (hipotézissel) rendelkezik a választott témakör problémáinak megoldására nézve, azt is itt kell felvázolni.

2. ... (tárgyaló rész)

Ez a fejezet a szakdolgozat lényegi része. Ebben a választott témakör tudományos igényű, objektív kifejtésére, elemzésére kell törekedni, értekező stílusban. A saját vizsgálati eredményeket és megállapításokat, illetve az előző fejezetben vázolt hipotézisek igazolását is itt kell leírni, de kerülendő a szubjektív, hitvallásszerű hangvétel. Ennek a fejezetnek a további, alfejezetszintű szerkezeti tagolását úgy kell kialakítani, ahogy a legcélszerűbb a választott témakör feltárásának szempontjából.

3. ... (befejező rész)

A választott témakör vizsgálatának összegzése, különleges jelentőségének, pl. korunknak szóló etikai üzenetének kiemelése, következtetések megfogalmazása. Itt megengedett a szubjektívebb megközelítés, a személyesebb hangvétel és a saját hitbeli látás elővezetése.

4. Függelék (ha szükséges)

Ez a fejezet nem kötelező. Amennyiben szükséges a választott szakasz megértését elősegítő terjedelmesebb forrásdokumentumok esetleg képek közlése, ezt itt kell megtenni.

5. A felhasznált irodalom jegyzéke

A szakdolgozat megírásához legalább 10-15, a témához kapcsolódó releváns művet kell felhasználni. Ezeket a műveket itt kell közölni (szerző, cím, kiadó, kiadási év).

Írásmagyarázat

Az írásmagyarázati szakdolgozatok szerkezeti felépítése, valamint tartalmi és stilisztikai követelményei hasonlóak a fentiekhez, de megjelenik néhány új fejezetet:

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

A téma időszerűségének és/vagy a kiválasztásában közrejátszó személyes motiváció 1-2 oldalas ismertetése.

1.2. A ... (választott igeszakaszt magába foglaló bibliai irat) bevezetéstani adatai

Pl. a szerző, a szerzőség kérdése, a keletkezés ideje, a legfontosabb, a szakasz megértését segítő történelmi körülmények, a lényegesebb bibliakritikai felvetések és az ezekre adható válaszok, stb. néhány oldalas ismertetése.

1.3. A ... (választott igeszakaszt magába foglaló bibliai irat) szerkezete és a választott szakasz illeszkedése az irat gondolatmenetébe

A választott szakasz szövegkörnyezetének vizsgálata, ami elengedhetetlen az írásmagyarázathoz, hiszen a választott szakasz üzeneteinek alapvető irányultsága a kontextusból következik.

1.4. A választott igeszakasz eredeti héber/arám/görög szövegének fordítása, valamint szöveg-és fordításváltozatainak összevetése

A fejezet célja a választott szakasz végleges szövegének meghatározása és a magyarázatához fontos nyelvi (esetleg filológiai) tényezők feltárása. Amennyiben a hallgató tanult bibliai nyelveket, maga is fordítsa le a választott szöveget. Ha nem, úgy szorítkozzék a különböző fordítások egybevetésére.

2. Írásmagyarázat igeversről-igeversre, gondolatról-gondolatra

Ez a fejezet a szakdolgozat lényegi része. Ebben a választott szakasz tudományos igényű, objektív elemzésre kell törekedni, értekező stílusban. Kerülendő a szubjektív, hitvallásszerű hangvétel. Ennek a fejezetnek a további, alfejezetszintű szerkezeti tagolását úgy kell kialakítani, ahogy a legcélszerűbb a választott szakasz feltárásának szempontjából.

3. Az igeszakasz üzenetének összefoglalása

A választott igeszakasz különleges jelentőségének, pl. korunknak szóló etikai üzenetének kiemelése, összefoglalása. Itt megengedett a szubjektívebb megközelítés, a személyesebb hangvétel és a saját hitbeli látás elővezetése.

4. Függelék (ha szükséges)

Ez a fejezet nem kötelező. Amennyiben szükséges a választott szakasz megértését elősegítő terjedelmesebb forrásdokumentumok esetleg képek közlése, ezt itt kell megtenni.

5. A felhasznált irodalom jegyzéke

A szakdolgozat megírásához legalább 10-15, a témához kapcsolódó releváns művet kell felhasználni. Ezeket a műveket itt kell közölni (szerző, cím, kiadó, kiadási év).

SAKADOLGOZAT KONZULTÁCIÓ ÉS BEADÁS

Minden hallgatót saját, a témájának megfelelően kijelölt konzulens segít szakdolgozata eredményes megírásában. A szakdolgozat témájának véglegesítése, jóváhagyása és a konzulens kijelölése a szakdolgozat témaválasztási űrlap aláíratásával történik. A konzultációk során a konzulens szakirodalmat javasol, irányelvszerű segítséget, tanácsokat ad és jelzi a problémás területeket a készülő dolgozatban, de nem eszközölhet konkrét, részletekbe menő javításokat.

A szakdolgozat beadhatóságáról a konzulens dönt. A szakdolgozat csak a konzulens által aláírt engedéllyel adható be. A szakdolgozatot a tanulmányi osztály által közzétett határidők figyelembe vételével kell beadni a tanulmányi osztályra.

ÚTMUTATÁS ÉS TANÁCSOK A SZAKDOLGOZAT MEGÍRÁSÁHOZ

Összeállította: Várkonyi András

Tartalomjegyzék

Előszó

I. A témaválasztás szempontjai

II. Stílus és nyelvezet

1. A szakdolgozat célközönsége
2. A szerző viszonya a dolgozathoz
3. A tudományos szöveg tárgyilagossága
4. A szakkifejezések és definíciók használata

III. A források felhasználásával kapcsolatos követelmények

1. Az irodalomjegyzék elkészítése
2. A bibliográfiai adatközlés szabályai
3. Az idézet, a parafrázis és a plágium
4. Néhány szó a jegyzetekről

IV. A szakdolgozat egyéb részei: a tartalomjegyzék, a bevezetés, az előszó és a függelék

V. Az értékelés fontosabb szempontjai

Előszó

Ez a füzet, melyet az olvasó a kezében tart, azzal a céllal készült, hogy segítséget nyújtson a Sola Scriptura Teológiai Főiskola hallgatóinak a diplomadolgozat elkészítéséhez. Tartalmazza az alapvető formai követelményeket, azokat a tartalmi elvárásokat, amelyek egy főiskolai szintű szakdolgozattól elvárhatóak, valamint néhány hasznos gyakorlati tanácsot a munkavégzés módszereit illetően. A füzet végén megtalálható az a szempontrendszer is, amelynek alapján a bírálók a benyújtott dolgozatokat értékelik – az itt felsorolt kérdések alkalmasak arra, hogy a hallgató önmagát kontrollálhassa általuk a szakdolgozat benyújtása előtt.

Jelen tájékoztató nem tartalmaz *minden* ismeretet, amely szükséges egy diplomamunka megírásához. Nem is tűzi ki célul, hogy teljességre törekedjék, hiszen a hallgatók a szakdolgozatíráshoz más segítséget is kapnak: elsősorban egy témavezető (konzulens) tanárt, aki egyénileg nyújt a hozzá beosztott hallgatóknak szakmai segítséget. (A konzulens tanár személyét a választott téma határozza meg – az a tanár lesz a témavezető, akinek a szakterülete legközelebb áll a témához.) Az ebben a kiadványban szereplő információk és tanácsok általános jellegűek, bizonyos esetekben a körülményekhez való alkalmazásra szorulnak, ezért nem pótolhatják azt a személyes segítséget, amit csak egy, az adott témát is értő témavezető nyújthat.

Kiadványunk egy magyarul a kilencvenes évek közepén megjelent, nagy sikerű könyv felhasználásával készült: Umberto Eco: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* című írása kétszázötven oldalon fejt ki a tudományos irodalmi munkával kapcsolatos tudnivalókat. Eco könyve, bár élvezetes olvasmány, igen magasra helyezi a mércét: tanácsait a legigényesebb egyetemi munka színvonalához szabja, ezért akár arra is alkalmas, hogy doktori disszertációt írjunk a segítségével. Ez a füzet tehát épít a kiváló bolognai szemiotika professzor művére, de nem egyszerű kivonata annak: a követelményszintet Főiskolánk elvárásaihoz igazítottuk, és igyekeztünk tekintettel lenni a teológiai képzés sajátos szempontjaira is. Ettől függetlenül ajánljuk Umberto Eco könyvét mindazoknak, akiknek céljuk, hogy az átlagosnál igényesebb tudományos munkát végezzenek. Néhány helyen részleteket is idézünk a műből, mint például már itt az előszóban is, mintegy biztatásul a végzős hallgatók számára az előttük álló munkához:

A szakdolgozatírást felhasználhatjuk arra, ...hogy újra felfedezzük a tanulás pozitív, előre mutató értékét, s ne ismeretek felhalmozásának tekintsük, hanem a tapasztalatok kritikus feldolgozásának, egy (a jövőben is hasznos) képesség megszerzésének, amely lehetővé teszi a problémák felismerését, módszeres megoldását és a kommunikáció elfogadott szabályainak megfelelő kifejtését.¹

I. A témaválasztás szempontjai

A szakdolgozat születésének első mozzanata – hogy a metafora teljes legyen, fogalmazhatunk így is: a szakdolgozat *fogantatásának* pillanata – a megfelelő téma kiválasztása. Ez a kérdés csak látszólag mellékes, ugyanis sok dolgozat elvérzik már a témaválasztáskor. A választásnak számos szempontja van, ezek közül a legfontosabbakat ismertetjük e fejezetben. Egyvalamit azonban szükséges előreboccsátanunk: rosszul megválasztott témáról reménytelen kísérlet jó szakdolgozatot készíteni.

A teológia általános témakörén belül is számtalan témaválasztási lehetőség van, még akkor is, ha dolgozatunk tárgyát a biblikus teológiára szűkítjük le. Mindenekelőtt el kell tehát döntenünk, hogy exegetikai (írasmagyarázati), egyháztörténeti, rendszeres teológiai (etikai vagy dogmatikai), művészeti, filozófiai, módszertani, esetleg saját kutatáson alapuló szociológiai vagy pedagógiai, netán a bibliai történelemmel vagy bevezetéstudománnyal kapcsolatos művet szeretnénk-e írni. Ennek eldöntése természetesen személyes érdeklődési körünktől függ. A következő kérdés az, hogy monografikus, tehát egy körülhatárolt témát, egy bizonyos kérdést, bibliai szövegrészletet vagy egy bibliai-történelmi személy életét részletesen és alaposan elemző, vagy pedig széles spektrumú,

¹ Eco, Umberto: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* Gondolat-Kairosz, Budapest, é.n. („Come si fa una tesi di laurea”, Gruppo Editoriale Fabbri, Bompiani, Sonzogno; Milano 1977 - ford. Klukon Beatrix 1996.) p. 11.

összehasonlító jellegű dolgozatot szeretnénk – ezt pedig részben maga a téma határolja be, másrészt viszont önkritikusan fel kell becsülnünk saját képességeinket is: a közhiedelemmel ellentétben jó monográfiát sokkal könnyebb írni, mint jó összehasonlító elemzést.

A kezdő dolgozatírók jellegzetes hibája, hogy visszariadva a kötelező terjedelem nagyságától, igyekeznek minél tágabb témát megjelölni, mert attól tartanak, hogy nehezükre esik majd kitölteni az ötven oldalt. Aki lelkiismeretesen végzi a feladatát, menet közben rá fog jönni, hogy ötven oldal egyáltalán nem sok egy téma alapos kifejtésére. Aki viszont túlságosan tág témát választott, a terjedelem korlátozottsága miatt felületességre kárkoztatja önmagát. Fontos megjegyezni egy alapvető szabályt: a dolgozat témája meghatározza az írásmű ideális terjedelmét. Nem érdemes ötven oldalt írunk olyan témáról, amely jellegénél fogva kötetnyi terjedelmet igényel. Ezért ne írjunk szakdolgozatot *A predesztináció tanítása a Bibliában és Kálvin János műveiben* címmel, nemcsak azért, mert nem fogjuk tudni a rendelkezésünkre álló keretek között kifejtteni, hanem azért se, mert munkánk nagyvonalú témamegjelölése azt a képzetet fogja kelteni az olvasóban, hogy átlátjuk a teljes Bibliát, az Ó- és az Újszövetséget egyaránt a predesztináció szempontjából, valamint behatóan ismerjük Kálvin összes műveit, természetesen a latin eredetiben. Ha nem rendelkezünk ezekkel a képességekkel és ismeretekkel, akkor ne kockáztassuk meg, hogy dolgozatunk csalódást okozzon, hanem szűkítsük le témánkat mondjuk a következőképpen: *A predesztináció gondolata az Efézusbeliekhez írt levél 1. fejezetének 3.-14. verseiben, dolgozatunkhoz pedig használjuk fel Kálvin idevonatkozó gondolatait.*

Bármilyen témát válasszunk is, fontos, hogy tájékozottak legyünk az adott téma szakirodalmában (ld. majd a III. fejezetben). Ez nem jelenti okvetlenül azt, hogy minden betűt el kell olvasnunk, amit a témánkról mások valaha leírtak (bár ez természetesen nem hátrány!), de szükséges, hogy legyen egy átfogó ismeretünk arról, hogy mit írtak azok, akik az adott területen előttünk jártak, tehát legalábbis a mértékadó forrásokat ismernünk kell. (Egy okkal több, hogy szűkebb témát találjunk, ellenkező esetben nem tudjuk majd átrágni magunkat a könyvtárnyi szakirodalmon.) Ezért már a témaválasztásnál ügyelnünk kell arra, hogy kerüljük az olyan témákat, amelyekhez a szakirodalom jelentős része egy általunk ismeretlen idegen nyelven íródott, vagy éppen más okból nem hozzáférhető számunkra. Ebből következik, hogy már a téma bejelentése előtt végeznünk kell némi kutatást, hogy megtudjuk, képesek leszünk-e elvégezni vállalt feladatunkat. Lehetséges, hogy több témát is el kell vetnünk, mire megtaláljuk a leginkább nekünk valót.

Az előzőekből következik egy újabb fontos szempont: kivételes esetektől eltekintve nem érdemes olyan tárgyról szakdolgozatot készíteni, amit már nagyon sokan kutattak. A Biblia itt néha kivételes eset lehet, mert jellegénél fogva kimeríthetetlen, de a Biblián belüli témák közül is igyekezzünk a kevésbé magától értetődőt kiválasztani. *A gondolatritmus szerepe Dávid zsoltáraiban* jobb téma, mint *A Hegyibeszéd lelki tanításai*, kivéve, ha olyan összefüggéseket fedeztünk fel a Hegyibeszédben, amelyeket előttünk még senki sem vett észre. Általánosságban is elmondható: a jó szakdolgozat több, mint egy leküzdendő akadály a diploma felé vezető úton. Akkor van értelme megírni, ha valamit – még ha viszonylag csekélységet is – képes hozzátenni az adott téma eddigi tudományos feldolgozásához. (Egy doktori disszertáció esetében ez már alapkövetelmény.)

A legtöbb egyetemen és főiskolán, így a miénken is, megadnak szakdolgozati témajavaslatokat. Hangsúlyos, hogy ezek javaslatok, és egyáltalán nem kötelező (talán nem is igazán tanácsos) ezek közül választani. Arra szolgálnak, hogy bemutassák, milyen jellegű témákat érdemes kutatni az egyes tantárgyakon belül, továbbá segítséget jelentenek azoknak a hallgatóknak, akik sem fantáziával, sem a tárgy iránti mélyebb érdeklődéssel nem rendelkeznek, mégis be szeretnék fejezni tanulmányaikat, és kapva kapnak az előre elkészített ötleteken. A jó dolgozatok azonban önálló gondolatok kreatív módon történő kidolgozásából szoktak születni, az az eset pedig rendkívül ritka, amikor a tanár által megadott javaslat éppen a jelölt személyes érdeklődésével azonos. Ekkor is érdemes azonban a témát – például egy alcím közbeiktatásával – személyes érdeklődési területünk szerint pontosítani.

II. Stílus és nyelvezet

1. *A szakdolgozat célközönsége.* Ahhoz, hogy témánkat a megfelelő szinten tudjuk bemutatni, szükséges, hogy tudjuk, milyen közönségnek írjuk dolgozatunkat. Bár lehetséges, hogy művünket bírálóin kívül soha senki nem fogja elolvasni, mégis tartsuk szem előtt, hogy *a szakdolgozat nem a konzulensnek és nem az opponensnek szól.* A diplomadolgozat szerepe kettős: egyrészt önálló tudományos munka, másrészt pedig vizsgaanyag, amelynek az a célja, hogy bemutassa: a jelölt képes a választott szakterületéhez tartozó témát a tudományosság igényével feldolgozni és megfogalmazni. A dolgozat vizsgajellege is, de még inkább tudományos jellege megköveteli tehát, hogy úgy írjuk meg, mintha szélesebb közönség olvasná, mint ahányan valójában olvasni fogják. Vegyük figyelembe azt is, hogy nem tudhatjuk, kinek a kezébe kerül majd: ha jól sikerül, elképzelhető, hogy publikálható lesz, de ha nem is jelenik meg, a főiskola archívumába kerül, ahol a későbbiekben tanárok és hallgatók egyaránt hozzáférhetnek, forrásul használhatják további munkáikhoz.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy dolgozatunkat az ún. *művelt nagyközönség* számára írjuk, e közönség igény szintjéhez szabva fogalmazzuk meg. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy a jó stílusú szakdolgozat igényesebb nyelvezetű, mint egy laikusok számára íródott ismeretterjesztő írás, mégis befogadható kell, hogy maradjon azok számára is, akik nem szakemberei az adott témának, nem egy szűk szakmai csoport bennfentesei. Olvasónkat nem kell tehát teljesen járatlannak tekintenünk a témánkban, de nem is szabad, hogy minden fogalmat és gondolatmenetet eleve magától értetődőnek tekintsünk, hiszen a szűkebb értelemben vett témát, amiről dolgozatunk szól, mi magunk kutattuk és tártuk fel, mi vagyunk annak szakértői. Ezen a keskeny mezsgyén nem könnyű végig egyensúlyozni.

2. *A szerző viszonya a dolgozathoz.* A stílus szempontjából ez egyetlen gyakran feltett kérdést vet fel: *egy vagy többes szám első személyben fogalmazzunk-e?*

Umberto Eco könyvét idézzük:

Én vagy mi? A szakdolgozatban egyes szám első személyben kell leírni a saját véleményünket? Azt kell írni, hogy „én úgy vélem, hogy...”? Egyesek szerint ez becsületesebb eljárás, mint a *királyi többes* használata. Én ezt nem mondanám. Akkor használják a „mi”-t, ha feltételezik, hogy az olvasó is egyetért az állítással. Az írás társadalmi tevékenység. Én azért írok, hogy te, az olvasó elfogadd, amit én ajánlok. Legfeljebb megpróbálhatják elkerülni a személyes névmások használatát, és személytelenebb kifejezésekhez folyamodhatnak, mint pl: „arra kell tehát következtetni, hogy; bizonyosnak látszik tehát az, hogy; (...) e szöveg vizsgálata során kiténik, hogy; stb.”. Nem kell azt írni, hogy „a cikk, amelyet előzőleg idéztem”, sem pedig azt, hogy „a cikk, amelyet előzőleg idéztünk”, elég annyi, hogy „a fent idézett cikk”. Ugyanakkor úgy vélem, helyes azt írni, hogy „a fent idézett cikk azt bizonyítja *számunkra*”, ugyanis az ilyen megfogalmazás semmiképp nem teszi személyessé a tudományos értekezést.²

3. *A tudományos szöveg tárgyilagossága.* A szakdolgozat csak igen kevéssé alkalmas arra, hogy az önmegvalósítás eszköze legyen. Amennyiben arra vágyunk, hogy személyiségünk mélyrétegeit, érzelmi világunkat, hitbeli meggyőződésünket fejezzük ki általa, más műfajt kell választanunk. A tudományos szöveg stílusa kötött, tájékoztató és érvelő jellegű, ezért lehetőleg mentesnek kell maradnia a szubjektivitástól. Egyéniségünk ne stílusbeli újításokban, hanem a gondolatok eredetiségében, az érvelés minőségében mutatkozzék meg.

Ne mondják azt, hogy „elragadja önöket a költői hév”, és nem tudják alávetni magukat az egyszerű, száraz kritikai metanyelv követelményeinek. Költők? Akkor ne akarjanak diplomát. Montalénak nincs diplomája, mégis nagy költő... Amikor pedig Montale újságkritikát ír, akkor úgy teszi, hogy mindenki megértse, még azok is, akik a verseit nem értik.³

Mindebből az következik, hogy bánjunk visszafogottan az érzelmek közvetítésére alkalmas nyelvi eszközökkel és írásjelekkel. Lehetőleg egyáltalán ne használjuk a felkiáltójelet, kivéve

² Eco, i.m. pp.186-187.

³ Eco, i.m. pp.181-182.

természetesen, ha idézünk valakitől. Óvatosan kell alkalmaznunk a három pontot is, mert más jelentése van az irodalmi szövegekben, ahol bizonytalanságot fejez ki, vagy pillanatnyi megállásra, elgondolkodásra akar készíteni, és más a szerepe a tudományos nyelvben, ahol egyszerűen kihagyást jelent az idézetben, mint a fent idézett Eco-szövegrészben is. Lehetőleg ne tegyünk fel szónoki kérdéseket, és csak mértékkel használjuk az iróniát.

Amennyiben mégis élünk retorikai alakzatokkal (pl. metaforával), ne hívjuk fel rá külön a figyelmet és ne magyarázzuk meg, hanem használjuk magától értetődő természetességgel.

Amennyiben használjuk, feltételezzük, hogy az olvasó is megérti őket, és úgy gondoljuk, hogy kifejezőbbé és meggyőzőbbé teszik a megfogalmazást. Akkor pedig nem szükséges szégyenkezni miattuk, és nem kell megmagyarázni őket. Ha úgy véljük, hogy az olvasó gyengeelméjű, ne használjunk retorikai alakzatokat. Ha használjuk őket, de megmagyarázzuk, azt jelenti, hogy hülyének nézzük az olvasót. Aki viszont ezt azzal bosszulja meg, hogy hülyének nézi a szerzőt.⁴

4. Szakkifejezések és definíciók használata. A diplomamunka szigorúan véve szakirodalom, tehát nem szabad idegenkednünk a szakkifejezések használatától. Ezt azonban meg kell különböztetnünk az áltudományos tudálékosságtól, amely azzal kíván műveltebbnek látszani, hogy ott is idegen szavakat használ, ahol az nem indokolt. Idegen eredetű kifejezést akkor írunk le, ha magyar megfelelője nincs, vagy nem kielégítően fejezi ki ugyanazt a jelentéstartalmat. Ritkán folyamodhatunk hozzájuk stilisztikai okból is, a szóismétlés elkerülése érdekében. A témánkhöz szorosan hozzátartozó bevett szakkifejezéseket azonban bátran használjuk, és ha szükséges, magyarázzuk meg a jelentésüket.

Mindig kényes feladat eldönteni, mit definiáljunk egy szakdolgozatban, és mit ne. Azt kell mérlegelnünk, hogy művünk célközönsége (ld. a II.1 részt) várhatóan ismeri-e a fogalmat, amit használunk, vagy a személyt, akire hivatkozunk. Nehéz általános szabályt felállítani, de általában nem a dolgozat fő témájához kötődő nevek és kifejezések szorulnak magyarázatra, hanem a mellékesen említettek, vagy a kifejezetten újonnan bevezetett fogalmak, amelyeket egy sajátos értelemben szeretnénk használni a továbbiakban. Teológiai műben például nem szükséges megmagyaráznunk, ki volt Luther vagy Karl Barth, mert feltételezhetjük, hogy az olvasó ismeri őket. Ha viszont mintegy mellékesen utalunk Ludwig Wittgensteinre, nem árt, ha lábjegyzetben is, de kitérni arra, ki volt ő. Ugyanakkor filozófiai témájú dolgozatban Wittgenstein neve nem szorul magyarázatra, mert abból indulunk ki, hogy az olvasó már találkozott vele. Természetesen vannak nagy formátumú, szimbolikus személyiségek, (jók és rosszak), mint Luther, Augustinus, Hitler vagy Petőfi Sándor, akiket soha nem szabad definiálnunk. Hasonló szempontokat vehetünk figyelembe a fogalmak és szakkifejezések definiálásánál. Ha viszont a témánk például „*A szövetség fogalma a Bibliában*”, meg kell magyaráznunk, mit értünk ebben az összefüggésben egészen pontosan a *szövetség* fogalma alatt, ami értekezésünk gerincét alkotja.

Egy szabály azonban felállítandó: *bármit definiálunk, akkor tegyük, amikor a szövegben legelőször szólunk róla.*

III. A források felhasználásával kapcsolatos tudnivalók

Mindenekelőtt meg kell különböztetnünk az elsődleges és a másodlagos forrás fogalmát. Eco írja: „A szakdolgozat egy adott *tárgyat* vizsgál meghatározott *eszközök* felhasználásával”.⁵

Ebben az összefüggésben elsődleges forrásnak nevezhetjük azokat a szövegeket, amelyek munkánk tulajdonképpeni tárgyai: szövegek, amelyeknek elemzése alkotja dolgozatunk lényegét. (Ez a megközelítés abból a tényből indul ki, hogy a legtöbb szakdolgozat – de a legtöbb tudományos írásmű is – tulajdonképpen más szövegekről szól. Persze vannak kivételek is, de feltűnő, hogy a valaha megírt könyvek nagyobb részét egyéb könyvekről írták.) Egy írásmagyarázati témájú szakdolgozat esetén mindenképpen a Biblia számít elsődleges forrásnak,

⁴ Eco, i.m. p.184.

⁵ Eco, i.m. p.65.

pontosabban a Biblia eredeti szövege, olyan pontossággal, ahogyan a tudomány rendelkezésünkre tudja bocsátani. Ebből az következik, hogy elsődleges forrásnak nem a magyar fordítás, hanem a héber, arám vagy görög nyelvű eredeti szöveg számít, amelynek ismerete elengedhetetlen egy részletes szövegmagyarázathoz. (Ha nem értjük jól a bibliai nyelveket, akkor is választhatunk írásmagyarázati jellegű témát, de akkor segítségre van szükségünk: valakire, aki pontos nyersfordítást készít a számba jöhető jelentésárnyalatok megjelölésével, amelynek birtokában már feltárhatjuk az eredeti szöveg jelentését, illetve ha kell, elvégezhetjük a fordítás helyesbítését.) Ha viszont dolgozatunk címe a következő: *Misztótfalusi Kis Miklós szövegjavításai a Károli-Bibliában*, akkor már nem szükséges az eredeti szövegre hagyatkoznunk. Ebben az esetben elsődleges forrásaink a korai magyar bibliafordítások lesznek, tehát a Vizsolyi Biblia és Misztótfalusi Amszterdamban kiadott „aranyos” Bibliája. Miután eredeti példányokhoz gyakorlatilag semmi esélyünk hozzáférni, egy betűhív kritikai kiadást vagy egy hasonmás (reprint) kiadást használhatunk elsődleges forrásként. Vagy egy újabb példa, amely más összefüggésben már szerepelt: ha mégiscsak szeretnénk Kálvin predesztinációról szóló írásaiból szakdolgozatot írni, akkor Kálvin művei szolgálnak majd elsődleges forrásul számunkra.

Mindezekkel szemben másodlagos forrásnak az ún. kritikai szakirodalmat tekintjük, mint általunk felhasznált *eszközöket* ahhoz, hogy dolgozatunk voltaképpen *tárgyát* kifejthessük. Az eddigiekből talán nyilvánvaló, hogy ugyanaz a forrás elsődleges és másodlagos is lehet, a választott témától és a felhasználás módjától függően.

Mielőtt elköteleznénk magunkat egy téma mellett, fel kell térképeznünk, hogy hozzá tudunk-e férni a kutatáshoz szükséges forrásokhoz. Előfordulhat, hogy egy témát el kell vetnünk amiatt, hogy szakirodalma csak általunk ismeretlen idegen nyelven érhető el, vagy az elsődleges források nem, vagy csak nagy anyagi áldozat árán szerezhetők be – bár az ilyen jellegű problémák szakdolgozat írásakor viszonylag ritkák.

Egy biztos: szakirodalomra okvetlenül szükségünk van. Hogy miért? Hogy csak a legprózaibb okot említsük: mert a diplomamunkánkkal éppen azt kell (többek között) megmutatnunk, hogy képesek vagyunk egy tudományos téma olyan igényű feldolgozására, amely magában foglalja a források használatát is. Ha egy fogalmazás keretében kifejtjük szabad asszociációinkat vagy mégoly magvas gondolatainkat egy bibliai témáról, ezzel még nem írtunk szakdolgozatot, még akkor sem, ha meghaladjuk vele az előírt terjedelmet. (Ez egyébként egy létező és megbecsült műfaj – az ún. esszé –, csak a mi esetünkben más az elvárás.) Fontos, hogy átfogó képünk, bizonyos rálátásunk legyen a témánkban eddig megjelent alapvető művekről, mert különben abban a veszélyben forgunk, hogy újra felfedezzük a spanyolviaszt: lelkesen tárgyalunk valamit, amit előttünk már néhány száz éve magától értetődőnek tekintettek.

1. *Az irodalomjegyzék elkészítése.* Mielőtt bármihez is fognánk, célszerű egy előzetes kutatást végezni, aminek az a célja, hogy nagyjából feltérképezzük a felhasználható forrásokat. Ebbe az első irodalomjegyzékbe azokat a könyveket vegyük fel, amiket előreláthatólag használni tudunk majd, bár ezt nem tudjuk mindig megállapítani. Lesznek ezek között olyanok, amiket már valamennyire ismerünk, mert tanulmányaink alatt találkoztunk velük; lesznek olyanok, amikről rendelkezünk egy-két alapvető információval, mert a konzulens vagy valaki más ajánlotta őket, továbbá lesznek, amikről csak sejtjük, hogy talán segítségünkre lehetnek, címük vagy más adatuk alapján. Ez a jegyzék lesz a kiindulópontunk ahhoz, hogy a végleges bibliográfiát el tudjuk készíteni: erről fogjuk kihúzni azokat a könyveket vagy tanulmányokat, amelyek végül a mi szempontunkból hasznavehetetlennek bizonyulnak, illetve ehhez fogjuk hozzáírni azokat a műveket, amelyekre munka közben bukkanunk. (Jó, ha cédulákra írjuk ezeknek a forrásoknak az adatait, mert így egyszerűbb a listával bánni: tetszés szerint rendszerezhető, könnyű hozzátenni vagy elvenni belőle, továbbá a cédulákra ráírhatjuk a könyvtári jelzetet vagy saját megjegyzéseinket arról, milyen szempontból akarjuk vagy miért nem tudjuk a művet felhasználni.)

De hogyan fogjunk hozzá a források felkutatásához? Hogyan tudjuk megállapítani, mely írások számítanak alapvetőeknek, és melyek nem?

Nyilván a könyvtárban érdemes elindulni. (Nagyobb könyvtárakban van teológiai irodalom is, tehát vidéken élőknek érdemes a megyeszékhelyeken is körülnézni. Budapestieknek és azoknak,

akik tudják vállalni az utazást, ajánljuk a Ráday Gyűjteményt a Károlyi Gáspár Református Egyetem épületében.) Egy könyvtárban több lehetőségünk van arra, hogy valamire jussunk akkor is, ha semmilyen információval nem rendelkezünk, amikor belépünk oda.

A betűrendes katalógust csak akkor tudjuk használni, amikor egy konkrét könyvet keresünk. A legtöbb könyvtárban azonban van ún. téma szerinti katalógus is – itt az a feladatunk, hogy dolgozatunk választott témájának megfelelően megpróbáljuk behatárolni, hogy milyen címszó alatt találhatunk számunkra hasznos irodalmat. (Hála az informatika korának, ugyanezzel a módszerrel ma már az Interneten is sok mindent találhatunk. Többek között kész szakdolgozatokat is, ezeket azonban nem ajánljuk letölteni, az indoklást lásd majd a továbbiakban.) Mind a világhálón, mind pedig a könyvtári tárgykatalógusban mindig több címszó alapján keressünk!

Figyeljünk arra is, hogy ma már a legtöbb könyvtárban minden katalógusból kettő-kettő létezik: egy hagyományos, amit egy bizonyos évszámmal lezártak, és egy újabb, többnyire On-line katalógus, amit folyamatosan bővítnek. Mindenképpen tájékozódniuk kell, mielőtt megkezdjük az érdemi munkát. Egy hasznos tanács: ha megtaláltunk egy jól használható művet, nézzünk utána a betűrendes katalógusban is, nem írt-e a szerző hasonló témában valami egyebet is.

További lehetőségünk a különböző, témába vágó kézikönyvek böngészése: a lexikonok, enciklopédiák, bibliográfiák olyan szakirodalmi utalásokat tartalmaznak, amelyeknek hasznát vehetjük. Ezek általában a könyvtárak szabadpolcain találhatóak meg.

Érdemes a könyvtárostól is segítséget kérni. Nyugodtan tegyük félre a gátlásainkat (ha vannak), hiszen az a dolga, hogy segítsen. Eco felhívja a figyelmet rá, hogy minden biztonnal szívesen fitogtatja majd jártasságát – de ne hagyatkozzunk rá teljesen, hiszen nem ismerheti sajátos szempontjainkat.⁶

Segítségül szolgálhat az is, ha átnézzük a már fellelt könyvek saját bibliográfiáját, hiszen ezek olyan művekre is utalhatnak vagy idézhetnek belőlük, amelyek elkerülték figyelmünket a források kutatása során. A későbbiekben, ahogy egyenként kézbe vesszük ezeket a műveket, hogy megállapítsuk, valóban használni tudjuk-e őket, a listánk jelentősen le fog rövidülni. Amikor pedig elmélyedünk a szakirodalomban, fel fognak tűnni azok a művek és szerzők, amelyeket többen és gyakran idéznek, ezek valószínűleg mértékadónak számítanak, tehát feltétlenül olvasnunk kell őket. (A tudományos világban egy szerző fontosságát azzal mérik, mennyit idézik őt más tudományos szerzők – ez persze nem mindig jelent igazi támpontot, mert a jó barátok úgy segítenek egymásnak, hogy gyakorta idézik egymást.)

Egy fontos szempont: ne csak azt az irodalmat olvassuk el, amivel saját szemléletünk alapján egyet tudunk érteni. A tárgyról szóló, de a miénkkel ellentétes véleményt képviselő források ismerete is lényeges, és ha indokolt, nem szabad sajnálnunk magunktól az energiát, hogy vitába szálljunk velük. Ne tartson vissza minket a rosszul értelmezett szerénység: lehet, hogy akinek a nézeteit vitatjuk, nemzetközi hírű szaktekintély, de ez még nem biztosít a számára tévedhetetlenséget.

Forrásnak – tehát felhasznált irodalomnak – csak az számít, amit munkánkban valóban felhasználtunk. Hiába töltöttünk el napokat egy szakkönyv olvasásával, ha végül meggondoltuk magunkat, és a könyvet nem idéztük, nem is hivatkoztunk vagy utaltunk rá, nem vehetjük fel a végső irodalomjegyzékbe (bár nagy a csábítás, hogy bővítsük a listát), mert a bíráló rá fog kérdezni, hol használtuk fel a megjelölt művet. Másrészt viszont nem szükséges a bibliográfiánkban szereplő valamennyi könyvet az első betűtől az utolsóig elolvasnunk, csak azokat a részeket, amiket valóban használni tudunk. Előfordulhat, hogy ez csak egy bekezdés vagy egy mondat. Attól viszont óva intenénk, hogy egy írásból csak azért idézzünk egy sort, hogy ezáltal jogot szerezzünk felvenni azt az irodalomjegyzékbe. A felesleges idézetekkel saját munkánk színvonalát rontjuk le.

2. *A bibliográfiai adatközlés szabályai.* Az alábbiakban részletezett szabályok talán rigorózusnak tűnnek, de könnyen belátható, miért van rájuk szükség. A források megjelölése az elemi tisztesség követelménye, hiszen nem tehetjük meg, hogy egyszerűen ellopjuk más gondolatait, fogalmazásmódját vagy akár csak jellegzetes terminus technikusait. (Még akkor sem,

⁶ ld. Eco, i.m. p. 78.

ha ez nálunk komolyabb szaktekintélyekkel is előfordult már.) Ha pedig a forrásokat megjelöljük, a legfontosabb szempont, amire tekintettel kell lennünk: a visszakereshetőség. Elvárható, hogy minden segítséget megadjunk olvasónknak arra az esetre, ha utána akar járni egy általunk idézett forrásnak. Rendkívül bosszantó, amikor egy szerző többletmunkára kényszeríti olvasóját azáltal, hogy pontatlanul adta meg egy könyv bibliográfiai adatait.

A bibliográfiai adatközlésnek több bevett módszere létezik, amelyek nem egyformán tökéletesek. Ebben a tájékoztatóban egy ajánlást fogalmazunk meg, amelytől el lehet térni, de kizárólag a pontosság és következetesség elvének figyelembevételével.

Fontos tudni, hogy másképpen adjuk meg egy könyv, illetve egy folyóiratban vagy egy antológiában megjelent cikk, tanulmány adatait. Nézzük először az önálló könyvekre vonatkozó tudnivalókat.

A bibliográfiai adatnak a következőket kell tartalmaznia, lehetőleg az alább látható sorrendben:

1. A szerző(k) család- és keresztnéve. (Ne sajnáljuk a fáradságot, hogy kiírjuk a keresztnévet is. Egy Smith, C. nevű illetőről rájönni, hogy valójában kicsoda, egyáltalán nem túl szórakoztató dolog. White, J. éppúgy lehet James White a 19. századi adventmozgalomból, mint kortársunk, az evangéliumi keresztény író: John White. Ne feledjük: külföldi neveknel is a családnevet írjuk előre, de vesszővel választjuk el a keresztnévtől.)

2. A *mű címe – alcíme*. (Lehetőleg így, ahogy itt látjuk, kurzív betűkkel, idézőjel nélkül. Ha a könyv egy sorozat része, a cím után idézőjelben adjuk meg a sorozatcímet is, valamint esetleg azt, hogy hányadik kiadásból idéztünk, ha nem az elsőből.)

3. A kiadó neve, ha a könyvön fel van tüntetve. (Soha ne a címlapról, hanem az ún. copyright-oldalról írjuk ki.)

4. A kiadás helye, ha fel van tüntetve. Ha nincs: h.n., azaz hely nélkül. (Külföldön megjelent könyvek esetében a helységet ottani, hivatalos nevén nevezzük meg: tehát Paris, Den Haag, Wien, és nem Párizs, Hága, Bécs. Figyelem: a kiadás helye gyakran nem azonos a nyomtatás helyével – ez utóbbi számunkra közömbös.)

5. A kiadás éve, ha fel van tüntetve. Ha nincs: é.n., azaz év nélkül.

6. az oldalszám és a kötetszám. (Értelemszerűen csak lábjegyzet esetén. A felhasznált irodalom listáján nem kell oldalszámokat megjelölni.)

7. A fordításra vonatkozó adatok, ha fordításból dolgoztunk.

Mindezek alapján tehát egy könyv korrekt bibliográfiai adatai a következőképpen festenek:

Chadwick, Henry: *A korai egyház*, Osiris, Budapest 1999. (*The Early Church*, ford. Ertsey Krisztina, Tornai Szabolcs)

Vagy lássunk egy idegen nyelvű példát:

Wilson, John: *Philosophy and Religion – The Logic of Religious Belief*, Oxford University Press, London, 1961. p. VIII. 120.

Az utóbbi példánál kötet- és oldalszámot is megjelöltünk. Az ehhez hasonló esetekben például ügyeljünk arra, hogy ne Oxfordot jelöljük meg a kiadás helyeként, hiszen Oxford University Press a kiadó neve, és valójában Londonban található. Ilyen hibát követhetünk el például akkor, amikor nem nyitjuk ki a könyvet, hanem a címlapról írjuk ki az adatokat.

Vizsgáljuk meg egy újabb példán, hogyan idézhetünk szabályosan folyóiratcikkeket (a példában minden adat légből kapott):

Vida-Szabó Gáspár: „A feltámadás teológiája Gustav Riedernél”, *Protestáns Szemle*, 1983. február /esetleg: IX. évf. 2. sz./; pp. 6-21.

Ha a címet nem kurzívval írtuk és idézőjelbe tettük, ezzel azt jeleztük, hogy nem önálló könyvről, hanem folyóiratcikkéről van szó. Ekkor viszont a folyóirat címét írjuk kurzív betűkkel. Vannak olyan folyóiratok, amelyek évente folyamatos lapszámozást használnak, ilyenkor elvileg elegendő az évfolyamot és az oldalszámot megjelölni, bár aki ez alapján akarja majd megkeresni, nem fogja azonnal tudni, hogy az adott cikk melyik lapszámában van, tehát futó kellemetlenséget okozunk neki.

Tegyük fel, hogy a fenti nem létező cikk megjelent egy gyűjteményes kötetben (antológiában) is. Ha innen idézzük, a következőképpen járunk el:

Vida-Szabó Gáspár: „A feltámadás teológiája Gustav Riedernél”, in: Lukács Károly (szerk.): *A protestantizmus ma*, Simon és Társa, Budapest 1987. pp. I. 114-128.

A cím idézőjelbe tétele azt jelzi, hogy nem önálló műről van szó, az „in” (-ban, -ben) szócska pedig azt, hogy nem folyóiratban található, hanem egy különálló kötetben. Ezt az „in” jelzést folyóiratok esetében soha nem használjuk. Látható a példán, hogy ha a gyűjteményes kötet több szerző írásait tartalmazza, a szerző helyén a kötet szerkesztőjének nevét jelöljük meg, zárójelben hozzátéve azt is, hogy milyen minőségben szerepel.

Érdemes ismerni egy-két rövidítést, amelynek segítségével megkönnyíthetjük a saját dolgunkat, és megkímélhetjük magunkat attól, hogy minden egyes lábjegyzet vagy végjegyzet esetében ki kelljen írunk az összes bibliográfiai adatot, ami nyilvánvalóan felesleges lenne. Amennyiben az irodalomjegyzékben gondosan megadtunk minden elérhető adatot, megtehetjük, hogy a jegyzetben csak a szerzőt, a címet és az oldalszámot közöljük, hiszen a többi adat a bibliográfiában hozzáférhető. Mégis elegánsabb, ha az adott mű első előfordulásakor közlünk minden adatot a láb- (vég-) jegyzetben is. Másodszor ez már nem szükséges. Ha közvetlenül ugyanabból a műből idézünk még egyszer, netán ugyanarról az oldalról, lábjegyzetként elég ennyit írunk:

U.o.

Azaz: ugyanott. (Használatos a megfelelő latin kifejezés is: „ibidem”.) Ha ugyanannak a műnek más részéből való a hivatkozásunk, elég, ha ezt írjuk:

i.m. 167. old., vagy: op. cit. p. 167.

Az „i.m.” annyit tesz: idézett mű. A latin „opus citatum” (op. cit.) jelentése ugyanez. Tudálékosabbak használhatják a latin verziót. Ezek a jelzések önmagukban mindig a legutóbbi lábjegyzetre vonatkoznak!

Ha újra idézünk egy művet, de nem közvetlenül egymás után kétszer, a rövidítést a szerző nevével kombináljuk:

Chadwick, i.m. 275. old.

Értsd: a Chadwicktól korábban idézett mű 275. oldaláról idéztünk. Ez a módszer akkor hasznos, ha az adott szerzőtől csak egyetlen művet használtunk. Ha többet, jelöljük meg a címet is, mert különben lehetetlenség lesz a hivatkozásaink között eligazodni.

Bizonyos klasszikus alapműveknek, mint Arisztotelész Poétikája, Szent Ágoston Vallomásai, A zsidók története Flaviustól, vagy maga a Biblia, saját idézési rendszere van, ennek járunk utána, ha idézni akarunk belőlük. Ezeknél a műveknél nem szükséges megjelölni a bibliográfiai adatokat, elég, ha a bevett fejezet-bekezdés, vagy sor- illetve versbeosztás szerint idézünk, ahogy ez a Biblia esetében is magától értetődik. (Hasonló szabályok érvényesek a drámákra: nem kiadás és oldalszám szerint, hanem felvonás, szín, jelenet szerint kell idéznünk őket.)

3. *Az idézet, a parafrázis és a plágium.* Egy szakdolgozatban alapvetően kétféle idézetet használunk: vagy azért idézünk egy szerzőtől, hogy gondolatainkat, következtetéseinket alátámasszuk vele, vagy azért, mert az idézett szöveget értelmezni, kommentálni szeretnénk – ebbe az is belefér, ha az idézett gondolatokkal nem értünk egyet, és vitatni akarjuk azokat. Az idézetek alkalmazásának is vannak szabályai, melyek közül a legfontosabbak a következők:

1. Mindig ügyeljünk rá, hogy megfelelő hosszúságban idézzünk, pontosan annyit, amennyi a tárgyhoz tartozik, ne túl sokat és ne túl keveset. Az idézetek nem uralkodhatnak el a dolgozat törzsszövegén, bár nem lehet pontosan meghatározni, milyen százalékos arány lenne kívánatos, mert ez a témától és a feldolgozás módjától is függ. Egy olyan dolgozat, amely szövegelemzésre épül, nyilván több idézetet tartalmaz, mint egy történeti jellegű munka. Általában elmondható, hogy a fél oldalnál hosszabb egybefüggő idézet már túl hosszú. Ha mégis úgy érezzük, hogy szükség van rá, vagy sajnálnánk kihagyni, jobb, ha önálló függeléként a dolgozat végére illesztjük, a szövegben pedig csak utalunk a függelékre.

2. Ne idézzünk feleslegesen. Nem érdemes szaktekintélyeket segítségül hívni evidenciák alátámasztására. Azt, hogy a nap általában keleten kél, vagy hogy a víz többnyire száz fokon forr föl, saját magunk is megállapíthatjuk.

3. Ha egy idézetet nem kommentálunk, az azt jelenti, hogy osztjuk az abban foglalt gondolatokat, és saját okfejtésünk alátámasztására szánjuk.

4. A hivatkozások ellenőrizhetőek legyenek. A szerzőt és a forrást minden esetben pontosan meg kell jelölnünk, különben a plágium vétségét követjük el, amit majd az alábbiakban fogunk részletezni.

5. Elsődleges forrást illik az eredeti (első) kiadás alapján idézni. (A Bibliára ez nyilvánvalóan nem vonatkozik.)

6. A szövegben világosan utaljunk a szerzőre vagy a műre, ne legyen félreérthető, hogy az idézett mondatok kitől származnak. Ez lehetőleg akkor is derüljön ki, ha az olvasó nem nézi meg az idézethez tartozó jegyzetet.

7. Legfeljebb két-három sor terjedelmű szakaszt idézzünk a bekezdésen belül, idézőjelben. Nyilván így kell idéznünk akkor is, ha csak egy tagmondatot vagy kifejezést építünk bele a saját mondatunkba. A hosszabb idézetet jobb, ha kiemeljük a szövegből: írjuk önálló bekezdésbe, hagyjunk ki egy-egy sort előtte és utána, és különítsük el a törzsszövegtől más betűtípussal, betűmérettel vagy kurzív betűkkel. Ha így járunk el, nem szükséges kitennünk az idézőjelet, mert az idézetek már ránézésre elkülönülnek a dolgozat szövegétől. Bármilyen megoldást is választunk, használjuk következetesen.

8. Az idézetnek hitelesnek kell lennie. Ha kihagyunk egy szót, vagy takarékoságból esetleg egy-két mondatot, ezzel már megváltozhat a szövegösszefüggés, és az idézet a szerző eredeti szándékától eltérő jelentést sugallhat. Ha kihagyunk valamit, ez sohasem mehet az eredeti jelentés rovására. Van rá lehetőségünk, ha úgy ítéljük meg, hogy egy-egy részlet saját gondolatmenetünk szempontjából nem lényeges, de ekkor is kötelesek vagyunk jelölni a kihagyás helyét. Mondaton vagy bekezdésen belül erre a három pont szolgál, nagyobb (legalább bekezdésnyi) kihagyás esetén használunk zárójelbe tett három pontot: (...). Előfordulhat, hogy az idézet szövegében el kell helyeznünk bizonyos saját megjegyzéseket, rövid kommentárokat. Ezeket jól láthatóan el kell különítenünk az idézet eredeti szövegétől. Ekkor érdemes szögletes zárójelet alkalmazni: []. Ilyen zárójelbe írjuk, hogy az idézetben belüli kiemelés (kurzív, félkövér vagy aláhúzott rész) tőlünk származik. Előfordulhat, hogy az idézett szövegben hiba, tárgyi tévedés van: ezt nem javíthatjuk ki (a sajtóhiba kivételével), de felhívhatjuk rá a figyelmet a következő jelöléssel: [sic!]; jelentése: így! (Csak latin formában használatos.)

9. Versidézetek tördelési szabályai: egyetlen sort idézhetünk bekezdésen belül, idézőjelben; két sort tört vonallal elválasztva: „Karod erős – szíved emelkedett: / végtelen a tér, mely munkára hív”. Három vagy több sort már ki kell emelni a bekezdésből és versszerűen idézni:

*Karod erős – szíved emelkedett:
Végtelen a tér, mely munkára hív,
S ha jól ügyelsz, egy szózat zeng feléd*

*Szünetlenül, mely visszaint s emel,
Csak azt kövesd.*⁷

Régi lírai szövegekben meg kell őriznünk az eredeti helyesírást, nehogy jó szándékú buzgalommal kiirtsuk a költeményből a ritmust. A Bibliát viszont idézhetjük modern fordításban, vagy régi fordításban, mai helyesírással.

Egy szakdolgozatban azonban nem mindig idézünk szó szerint. Néha szükséges, hogy az általunk hivatkozott szerző gondolatait saját szavainkkal foglaljuk össze: ezt hívjuk parafrázisnak. Mivel nem szóról szóra adjuk vissza más szövegét, a parafrázisban nem használunk idézőjelet, és nem szerencsés, ha az idézetek szabályai szerint kiemeljük vagy tördeljük. A parafrázis tehát beleilleszkedik munkánk törzsszövegébe, hiszen a fogalmazás ebben az esetben a miénk, csak a gondolat származik más szerzőtől. Parafrázist írni akkor van értelme, ha a végeredmény rövidebb, esetleg világosabb, mint az eredeti szöveg. Illendő már a szövegben is utalni az eredeti szerzőre, továbbá szigorúan kötelező jegyzetben megadni a forrásul szolgáló írás pontos bibliográfiai adatait. A szerzői jog ugyanis nemcsak a szavakra, hanem a tartalomra is kiterjed.

Mind az idézet, mind a parafrázis szükséges és magától értetődő része egy szakdolgozatnak, illetve bármilyen tudományos munkának. A plágiumtól viszont óvakodnunk kell, nem kizárólag azért, mert jogsértő, hanem főként azért, mert tisztességtelen dolog. A szellemi tulajdon ellopása is a nyolcadik parancsolatba ütközik.

A plágiumnak három fokozata lehetséges. Enyhe formája a parafrázisnak látszó, de valójában szó szerinti idézet, amely korrekt forrásmegjelölést tartalmaz. Ez inkább csak kisebb formai szabálytalanság, de kerüljük el. A plágium súlyosabb esete a forrásmegjelölés nélküli parafrázis, azaz ha más gondolatait úgy írjuk le, hogy ezáltal azt a benyomást keltjük, mintha a saját gondolataink lennének. A plágium minősített esete a szó szerinti kimásolás, idézőjel és forrásmegjelölés nélkül – ez fővesztés terhe mellett tilos; azaz automatikusan a dolgozat visszautasításával jár akkor is, ha csak egyetlen alkalommal fordult elő.

Talán érdemes megemlíteni: a lebukás kockázata viszonylag magas. A kimásolt részek stílusa általában más, mint a dolgozatíró saját stílusa, ezért a bírálónak fel fognak tűnni a kényes részletek. (Nem beszélve arról, hogy mivel a bíráló esetleg olvasta a szakirodalmat, felismerheti a forrást.) Aki képes a plágiumot olyan magas szinten üzni, hogy maga is a szakirodalom igényességével fogalmaz, az arra is képes, hogy megírjon egy korrekt, becsületes diplomamunkát.

4. *Néhány szó a jegyzetéről.* Minden dolgozatban használnunk kell számozott jegyzeteket: ezek lehetnek lábjegyzetek vagy ún. végjegyzetek. A lábjegyzet mindig annak az oldalnak az alján található, ahol a szövegben utalás van rá, a végjegyzetnek pedig értelemszerűen a dolgozat végén a helye, külön oldal(ak)on, emelkedő számsorrendbe rendezve. Bizonyos esetekben kombinálhatjuk is a kettőt: ha munkánk sok jegyzetet tartalmaz, megtehetjük, hogy a szakirodalmi hivatkozásokat számozott végjegyzetekben közöljük, míg egyéb megjegyzéseinket és utalásainkat lábjegyzetekben – de ilyenkor más jelölési rendszert kell alkalmaznunk: a lábjegyzetekenél: számozás helyett például egy vagy több csillaggal (*, **, ***) jelölhetjük őket, attól függően, hogy az adott oldalhoz hány lábjegyzet tartozik.

A lábjegyzet hátránya a végjegyzettel szemben, hogy némileg körülményesebb a szerkesztése, ezáltal elhanyagolható mértékben ugyan, de többletmunkát ad a szerzőnek. Előnye viszont, hogy megtakarítja az olvasónak azt a kényelmetlenséget, hogy minden jegyzetnél a dolgozat végére kelljen lapoznia. Az olvasó (és a bíráló) tehát a lábjegyzetre szavazna.

A jegyzeteket legtöbbször az idézetek forrásának megjelölésére használják, amint erről fentebb már szó esett. Ezen kívül azonban más hasznos funkciókat is betölthetnek. Erre vonatkozóan egy hosszabb összefüggő szakaszt idézünk Umberto Eco már ismert könyvéből:

- A jegyzetek arra szolgálnak, hogy a szövegben tárgyalt témát más bibliográfiai hivatkozásokkal is megerősítsük: „ezzel a témával kapcsolatban lásd ezt és ezt a könyvet.” ...

⁷ Madách Imre: *Az ember tragédiája*, 15. szín

- A jegyzetek külső és belső utalásokra szolgálnak. Egy téma tárgyalását követően, jegyzetben odaírhatjuk, hogy vö. (vagyis vedd össze, vagy egy másik könyvvel, vagy pedig írásunk egy másik fejezetével). Belső utalások, amennyiben alapvető fontosságúak, a szövegben is előfordulhatnak. ...
- A jegyzetek arra szolgálnak, hogy olyan megerősítő utalásokat közöljenek, amelyek a szövegben zavaróak lettek volna. Vagyis a szövegben megállapítanak valamit, majd hogy el ne veszítsék a fonalat, áttérnek a soron következő állításra, de először megjelölik azt a jegyzetet, amely megmutatja, hogy egy ismert szaktekintély hogyan erősíti meg állításukat.
- A jegyzetek arra szolgálnak, hogy bővebben kifejtsék a szövegben szereplő állításokat. Ilyen értelemben azért hasznosak, mert lehetővé teszik, hogy ne a szöveget nehezítsék olyan megjegyzésekkel, amelyek fontosak ugyan, de nem kapcsolódnak szorosan a témához, vagy pusztán más megfogalmazásban közlik azt, amit lényegében már elmondtak.
- A jegyzetek arra szolgálnak, hogy korrigálják bennük a szövegben előforduló megállapításokat: biztosak vagyunk abban, amit állítunk, de azt is tudjuk, hogy van, aki nem ért velünk egyet, vagy úgy véljük, állításunk bizonyos szempontból kétségbe vonható. Ilyen esetben a jegyzetben részlegesen módosított vélemény nem csak a tudományos hitelesség, hanem a kritikai szellem bizonyítéka is.
- A jegyzet arra is szolgálhat, hogy megadjuk benne egy passzus fordítását, amelyet a szövegben feltétlenül idegen nyelven kellett idézni, avagy egy idézet eredeti változatát, amennyiben a szöveg folyamatossága érdekében kényelmesebb volt a fordítást közölni.
- A jegyzetek arra szolgálnak, hogy törlesszük adósságainkat. Adósságot törlesztünk például akkor, ha feltüntetünk egy könyvet, amelyből kölcsönvettünk egy mondatot. Adósságot törlesztünk, ha megnevezünk egy szerzőt, akitől gondolatot vagy információt kölcsönöztünk. Néha azonban olyan adósságokat is kell törleszteni, amelyek kevésbé igazolhatók okmányokkal. A tudományos pontosságot szolgálja például, ha jegyzetben felhívjuk a figyelmet arra, hogy egy általunk kifejtett gondolatsor nem születhetett volna meg egy bizonyos mű elolvasása, vagy egy bizonyos tudóssal folytatott magánbeszélgetés nélkül.⁸

IV. A szakdolgozat egyéb részei: a tartalomjegyzék, a bevezetés, az előszó és a függelék

A legelső dolog, amelynek a munka folyamán el kell készülnie, a tartalomjegyzék. (Általában a konzulens is ezt kéri először.) Ez az ún. előzetes tartalomjegyzék még egyáltalán nem végleges, hiszen a szakdolgozatírásnak az a természete, hogy a tartalom, a forma, a szerkezet munka közben szüntelenül formálódik, változik. A szakirodalom böngészése közben rábukkanhatunk olyan szempontokra, amelyekre korábban nem gondolhattunk, és ezek befolyásolhatják eredeti terveinket. Sőt, az is előfordulhat, hogy új ihletet nyerünk, és megváltoztatjuk témánk alapvető irányát. Persze az előre bejelentett szakdolgozati téma korlátokat szab kreativitásunk szárnyalásának, de éppen ezért érdemes, ha nem vagyunk még teljesen biztosak abban, hogy mit is foglaljunk bele művünkbe, a témát (bejelentéskor) viszonylag általánosabban megfogalmazni, majd a munka elkészülte után egy alcímmel pontosítani. Arra azonban mindenképpen ügyeljünk, hogy dolgozatunk végső címe konkrétan mutasson rá a témára, és jelölje ki annak határait. (Így születnek például az ehhez hasonló címek: *Apologetika a tizenhetedik századi magyar irodalomban, különös tekintettel az Antikrisztus személyéről szóló nézetekre.*)

A tartalomjegyzék tehát nem egyéb, mint munkahipotézis: nem azért készítjük el, hogy ahhoz tartsuk magunkat, hanem azért, hogy menet közben legyen mit módosítanunk. A semmiből nem tudunk kiindulni; szükségünk van egy konkrét tervre, hogy aztán a megvalósítás folyamán nyert újabb szempontokkal kiegészítve, eredetileg nem tervezett fejezetekkel kibővítve, másokat elhagyva végül összeálljon egy becsületesen megírt szakdolgozat. A témavezető (konzulens) egyébként azért van, hogy már a munkának ebben a fázisában segítsen: valószínűleg ő fogja először módosítani a munkahipotézisünket, hogy megfelelőbb logikai, szerkezeti felépítést javasoljon.

A végső tartalomjegyzéket értelemszerűen tehát csak akkor tudjuk összeállítani, amikor munkánk összeállt, és formailag is megszerkesztettük, hiszen csak ekkor tudjuk ellátni az oldalszámokkal. A könyvkiadás kialakult hagyományai szerint a tartalomjegyzék a szépirodalmi művekben általában a mű végén, míg a szakirodalomban, tudományos írásokban az elején található. Vannak kivételek, de tartsuk magunkat ehhez a szokáshoz, és helyezzük a tartalomjegyzéket szakdolgozatunk legelejére, közvetlenül a címlap után.

⁸ Eco, i.m. pp. 200-202.

A tartalomjegyzék után a *bevezetést* írjuk meg. Ez lehetőleg rövid és lényegre törő legyen, és tartalmazza a megírandó dolgozatra vonatkozó összes nélkülözhetetlen információt. A bevezetésben indokoljuk meg a témaválasztást, hangsúlyozzuk témánk aktualitását, ha van neki, ha nincs, indokoljuk személyes elkötelezettségünket a választott téma iránt. Ha munkánk magasabb célt tűz ki, mint hogy pusztán összefoglalás adja a téma elérhető szakirodalmának, a bevezetésben jelöljük meg azt a tézist, amit bizonyítani, esetleg cáfolni szeretnénk. Ha dolgozatunk személyes kutatáson alapul, a bevezetésben van helye annak, hogy tájékoztassuk olvasónkat az alkalmazott kutatási módszerekről, legyen az akár kérdőív, mélyinterjú, nyelvészeti, paleográfiai szövegelemzés, szociálpszichológiai kísérlet vagy bármi egyéb, illetve itt védjük meg kutatási módszerünket az esetleges ellenvetésektől, amelyekre előre fel tudunk készülni. Jó, ha a bevezetésben precízen körülírjuk, mire vállalkozik a munkánk, és mire nem – ezzel későbbi kellemetlenségektől kímélhetjük meg magunkat.

Az *előszó* hasonlít a bevezetésre, de nem ugyanaz. Míg az előbbi elmaradhatatlan része a szakdolgozatnak, ez utóbbi nem feltétlenül az. Előszót akkor írunk, ha dolgozatunk befejezése után úgy érezzük, hogy vannak még adósságaink, amiket törleszteniünk kell. Ezt tehát legutoljára készítsük el, amennyiben indokoltnak látjuk. Itt közöljük mentegetőzéseinket: ha például magunk is tudatában vagyunk művünk bizonyos hiányosságainak, amelyek önhibánkon kívül adódtak. (Ha hiányos vagy elérhetetlen volt a szakirodalom, előre nem látható nehézségek léptek fel a munka végzése közben, vagy ha munkánk valamilyen objektív oknál fogva nem törekedhet a teljességre – amennyiben e hiányosságok nem oly súlyosak, hogy már a téma megváltoztatását indokolnák.) Ne féljünk attól, hogy ezáltal hozzásegítjük a bírálót gyöngeségeink leleplezéséhez: ezeket alighanem úgymint észrevenné, viszont egy jól megírt előszóval, ha szempontjaink indokoltak és jól érthetőek, semlegesíthetjük a várható kritikai észrevételek jó részét. Az őszinteség kifizetődik.

Az előszó a megfelelő hely arra is, hogy kifejezzük köszönetünket mindazoknak, akik művünk elkészítéséhez bárminemű segítséget nyújtottak. Ez lehetett személyes beszélgetés, ritka könyvek vagy kéziratok kölcsönzése, magyarul meg nem jelent szövegek fordítása és még sok minden más. A konzulensnek ne mondjunk külön köszönetet sem az előszóban, sem másutt: elemi kötelessége volt, hogy segítséget nyújtson.

*Függelék*re akkor van szükség, ha közölni szeretnénk olyan információt – rendszerint nagyobb terjedelmű idézetet – ami kapcsolódik ugyan dolgozatunk tárgyához, de nem szorosan; kiegészítő jellegű az egészhez képest. A függelék lehet pl. képmelléklet is, vagy egy olyan korabeli dokumentum szövege, amelyre a dolgozatban hivatkoztunk, de nem elemeztük részletesen, csak összevetés céljából említettük meg. Ha az idézni kívánt szöveg túl hosszú és nem szorosan kapcsolódik a tárgyhöz; ha a szövegben megtörné a gondolatmenet folyamatosságát, valamilyen oknál fogva azonban nem akarunk lemondani róla, a függelékben a helye. Ügyeljünk azonban arra, hogy a függelék – bár elnevezése erre látszik utalni – nem lóghat egészen a levegőben: a szöveg valamely részéhez kapcsolódnia kell, illetve a szövegben, ha csak egy lábjegyzet erejéig is, de utalnunk kell rá.

V. Az értékelés fontosabb szempontjai

A szakdolgozatok értékelésénél Főiskolánkon négy alapvető szempontot veszünk figyelembe. Ezek a következők:

1. *A témaválasztás.* Egyedi, érdekes-e a választott téma? Van-e a szerzőnek személyes kötődése a témához? Várható-e tőle új felismerés, eddig nem ismert összefüggések feltárása? Időszerű-e a téma? . Megfelel-e a dolgozat tartalma a címben foglaltaknak? Sikered-e a szerzőnek a téma kifejtése a rendelkezésre álló kereteken belül?

2. *A felhasznált források, szakirodalom.* Részletes, átfogó-e a dolgozat bibliográfiája? Reprezentatív-e, azaz áttekintést ad-e a téma elérhető szakirodalmáról? Tartalmaz-e esetleg idegen nyelvű szakirodalmat? Nem árulkodik-e a dolgozat alapvető művek ismeretének hiányáról? Valóban felhasznalta-e a szerző a bibliográfiában megjelölt műveket a dolgozatban? Betartotta-e a források felhasználására vonatkozó szabályokat? Minden esetben megjelölte-e az idézetek és parafrázisok forrásait? Megfelelő-e az idézetek aránya az egész dolgozat terjedelméhez képest, figyelembe véve a téma sajátosságait is?

3. *A kidolgozás színvonala, a dolgozat megállapításai, eredményei.* A téma megközelítése, feldolgozása megfelel-e a tudományosság követelményeinek, amennyire ez főiskolai szinten elvárható? Tartalmaz-e a dolgozat olyan megállapítást, végkövetkeztetést, ami újszerű és kreativitásról árulkodik? A szakirodalom olvasásán kívül felhasznál-e egyéb kutatási módszereket? Betartotta-e a szerző az alapvető módszertani szabályokat? Alapos-e a téma kidolgozása? Megfelel-e a dolgozat a tárgyilagosság követelményének, mentes-e a személyes elfogultságtól, előítéletektől, prekoncepcióktól?

4. *A dolgozat szerkezete, stílusa, formai követelményei (jegyzetelés, hivatkozás, bibliográfia, mellékletek stb.).* Logikus, átlátható-e a dolgozat felépítése? A szerkezet valóban szolgálja-e a téma jobb megértését? Szakszerű, ugyanakkor világos és jól követhető-e a dolgozat stílusa? Mentese-e a helyesírási, nyelvhelyességi hibáktól, nyelvi következetlenségektől, képzavaroktól, stílustöréstől, homályos megfogalmazásoktól? Megfelel-e a dolgozat az alapvető formai követelményeknek? Világosak és egyértelműek-e a hivatkozások? Pontos-e a jegyzetelés, visszakereshetőek-e a források? Szabályosak-e a bibliográfiai adatok? Tartalmaz-e a dolgozat függelékeket, mellékleteket, ábrákat, illusztrációkat?

Fontos megjegyezni, hogy a fenti kérdések nem egyforma súllyal esnek latba az értékelésnél. Amint már fentebb is utaltunk rá, a szakdolgozathoz nem kötelező például ábrákat, függelék mellékelni. A dolgozat ezek nélkül is lehet teljes értékű, ugyanakkor határesetekben a színvonalas mellékletek vagy az átlagosnál igényesebb kivitelezés döntő lehet a jobb érdemjegy irányába.

Mindezekon túl pedig az értékelésnek mindig van egy szubjektív vonatkozása; és mivel a bíráló is ember, ez alól nem tudja és nem is akarja kivonni magát. Természetesen nem személyválogató szimpátiáról vagy ellenszenvről van szó - aki ilyesmit érvényesít az értékelésnél, az egyszerűen nem alkalmas az oktatói pályára. De minden szellemi munka, tehát minden szakdolgozat áraszt magából egy légkört: talán úgy lehetne ezt meghatározni, hogy a belé fektetett munka komolysága vagy felszínessége megfoghatatlan módon ott hagyja lenyomatát az elkészült művön. A pontosan körülírható elvárásokon kívül, amiket fentebb részleteztünk, az egész dolgozatot tekintve kialakul egy szubjektív összbenyomás, amely nem indokolható tételesen, mert ezernyi apró jelből áll össze a bíráló fejében. Ennek része például az is, hogy a bíráló az általa korábban olvasott és értékelt dolgozatokkal fogja összemérni az éppen előtte fekvőt – és ezt azért teszi, hogy értékelése több munka összevetésében is reális maradjon. Ezt a szubjektivitást nem szabad rossz néven venni. Egy feleletválasztós tesztet talán lehet teljesen objektíven értékelni, de egy olyan egyedi és komplex munkát, mint egy szakdolgozat, semmiképpen sem. A bírálónak az a feladata, hogy a számos objektíven vizsgálható szempont és e kikerülhetetlen szubjektív benyomás figyelembevételével a lehető legreálisabb értékítéletet alkossa meg.

Jó munkát kívánunk!